

کنفرانس "قفقاز جنوبی در قرن ۲۱: چالش‌ها و فرصت‌ها" از تاریخ ۱۵ تا ۱۷ بهمن ماه سال ۱۳۸۳ در شهر تفلیس پایتخت گرجستان برگزار گردید. در زیر گزارشی از آن ارائه می‌شود. این کنفرانس که قرار بود در تاریخ ۱۵ بهمن ماه با سخنرانی میخائیل ساکاشویلی رئیس جمهور گرجستان افتتاح گردد به جهت فوت ناگهانی زوراب ژاوانیا نخست وزیر (ناشی از گاز گرفتگی) با تغییراتی مواجه شد و افتتاحیه همایش به شکل ساده‌ای و با خوش آمدگویی الکساندر راندلی رئیس بنیاد مطالعات استراتژیک و بین‌المللی گرجستان و سوئیچی اونو، مدیر اجرایی بنیاد ژاپن (نیپون) برگزار شد و جلسات کنفرانس با تغییراتی در هشت موضوع زیر طی دو روز به شرح زیر ادامه یافت.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مجمع علوم انسانی

۱. قفقاز جنوبی و امنیت بین‌المللی؛
۲. امنیت و استقلال در قفقاز جنوبی: دیدگاه‌های کشورهای منطقه؛
۳. سیاست‌ها و منافع بازیگران منطقه‌ای؛
۴. چالش‌های گذار دموکراتیک؛
۵. چالش‌های اقتصادی دوران گذار؛
۶. انرژی و امنیت؛
۷. نقش سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای؛
۸. چالش‌های پیش‌رو.

مهمترین تغییرات کنفرانس عدم حضور نخست وزیر، رئیس مجلس و وزیر امور خارجه در جلسات کنفرانس بود که قبلاً پیش‌بینی و در برنامه درج شده بود و علاوه بر آن جابجایی‌های چنددی به لحاظ افراد شرکت‌کننده در جلسات و ترتیب برگزاری آنها صورت گرفت که به‌طور عمده این تغییرات در روز اول کنفرانس که مصادف با دومین روز اعلام فوت نخست وزیر می‌شد انجام گرفت. اما نکته مهم به‌رغم این تغییرات، توانایی سازمان دهندگان کنفرانس بود که موفق شدند این کنفرانس را برگزار نمایند و رئیس جمهور ساکاشویلی در ظهر روز اول جلسات کنفرانس ضمن شرکت در آن سخنرانی طولانی خود را به انجام رساند.

ساکاشویلی در سخنرانی خود ضمن اشاره به فوت ناگهانی نخست وزیر اظهار داشت: حادثه دیروز فقط برای من نبود بلکه فاجعه‌ای برای کل کشور محسوب می‌شود. او نقش مهمی در حمایت از من داشت و هر سمتی را که در اختیار می‌گرفت به بهترین شکل از عهده آن برمی‌آمد. او در معرفی گرجستان جدید به جهان نقش اصلی را بر عهده گرفت و من امروز مجبورم هم از طرف خودم و هم از طرف او که قرار بود امروز با شما صحبت کند حرف بزنم.

گرجستان یک سال پیش یعنی قبل از اینکه من رئیس جمهور شوم یک دولت شکست خورده و در آستانه فروپاشی بود. هیچ یک از کارکنان دولت نتوانسته بودند ماهها حقوق ناچیز خود را از دولت دریافت کنند و این در حالی بود که رئیس جمهور شواردنادزه و اطرافیان او حقوق‌های بسیار کلان دریافت می‌کردند، در حالی که هیچ کاری برای کشور انجام نمی‌دادند. کل بودجه دولتی ۳۸۰ میلیون دلار بود و اصلاً معلوم نبود که این بودجه چگونه هزینه می‌شود.

من وقتی قدرت را در دست گرفتم همه چیز را در برنامه تغییر قرار دادم. خیلی حرفها علیه من و دولت من زده می‌شود اما من اهمیتی به آنها نمی‌دهم. به من و دولت‌م می‌گویند که از جورج سوروس (سرمایه‌دار معروف امریکایی) پول می‌گیریم و به دولت من می‌گویند که دولت جورج سوروس است. هر چه می‌خواهند بگویند عیبی ندارد من مبارزه با فساد را به‌طور جدی دنبال کرده و همه چیز را شفاف و روشن می‌کنم. آن موقع معلوم می‌شود که چه کسی از کجا پول

می‌گیرد. ما در صدر اصلاحات خود، رسیدگی به وضعیت پلیس به خصوص پلیس راه را قرار دادیم زیرا که گرجستان در مسیر ترانزیت قرار دارد و پلیس راه اگر فاسد باشد هر مسافر عبوری و هر کامیون باری که وارد کشور می‌شود بلافاصله با فسادگرجستان روبرو می‌شود بنابراین باید جدی با فساد پلیس مبارزه می‌شد که ما این کار را با جدیت دنبال کرده‌ایم.

گرفتن مالیات و درآمدهای گمرکی امری فراموش شده بود که ما این بودجه‌ها را به دولت بازگردانیدیم و در سال جاری بودجه ما به رقم ۱۴۰۰ میلیون دلار یعنی سه برابر رقم سال گذشته رسید. هر کسی دزدی کرده بود او را زندانی کردیم تا پول‌های دزدی را برگرداند و داماد شوارد نادزه به همین دلیل زندانی شد و پس از گرفتن پول‌های دزدی آزاد گردید. خصوصی‌سازی در کشور به‌طور جدی دنبال می‌شود اما نه به آن شکلی که در دوره شوارد نادزه و به نام خصوصی‌سازی همه چیز به اسم عده‌ای خاص در می‌آمد. خصوصی‌سازی به شکل جدی و با سازماندهی دنبال خواهد شد. من قبول ندارم که دولت معدن‌ها را اداره کند و یا راه‌ها را بازسازی کند، این موجب فساد دستگاه‌های دولتی می‌شود. ما سرمایه‌گذاران را دعوت می‌کنیم تا همه این کارها را به دست گیرند. ما اولین دولت در کشورهای مشترک المنافع "CIS" هستیم که دستگاه KGB را منحل کردیم و یک سازمان بسیار کوچک اطلاعاتی را در داخل وزارت کشور عهده‌دار جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز کشور نمودیم. ما دیگر به KGB احتیاج نداریم و وظیفه اصلی این سازمان مبارزه با فساد در داخل دستگاه‌های دولتی خواهد بود.

مردم به این طریق بیشتر به امنیت خود اعتماد یافته‌اند و پلیس و ماموران دولتی جرات ندارند رشوه دریافت کنند. ما پنج دادستان را که در ماه پیش از دو هزار دلار درآمد داشتند دستگیر کرده‌ایم. در حال حاضر گرجستان دارای یک دولت است نه به آن جهت که مثل دولت عمل می‌کند بلکه به جهت آن که مردم چنین احساسی دارند.

مهم‌ترین چالش روبروی گرجستان صلح و مساله حاکمیت سرزمینی است و در حال حاضر بحث اوستیای جنوبی در دستور کار دولت قرار دارد. بحث گرجی‌های داخل اوستیا یکی از

مسائل است و گروه‌های مختلف قومی که در اوستیا هستند و روستاهای گرجی که در اوستیا قرار دارند همه یک مجموعه را تشکیل می‌دهند و آن‌چه که ما بر آن تاکید داریم حل تمام این مسائل به صورت صلح‌آمیز است. ما به اوستیا یک صلاحیت بزرگ خود مختاری خواهیم داد و در حکومت مرکزی برای آنان جایگاهی در نظر گرفته آنها را مشارکت خواهیم داد و در این خصوص از روسیه هم پاسخ منفی نگرفته‌ایم.

آبخازیا مساله سخت‌تری است که در آنجا یک تصفیه بزرگ قومی اتفاق افتاده است. عده زیادی گرجی که نخواستند در مقابل چریک‌ها بجنگند از آنجا بیرون آمده‌اند و این مساله باید مورد توجه قرار گیرد. گرجستان یک کشور چند قومی است و همه باید به آن توجه کنند. ما عید قربان و عید فطر را در تقویم گرجستان به عنوان عید مذهبی به رسمیت شناخته‌ایم.

میراث بزرگ زوراب ژوانیا (نخست وزیر) وحدت گرجستان است و ما پس از انقلاب رزبا شدت بیشتری از وحدت گرجستان دفاع خواهیم کرد. ما سه سال پیش نمی‌توانستیم از بزرگراه تراسیکا در گرجستان صحبت کنیم ولی امروز می‌توانیم. سازمان امنیت و همکاری اروپا "OSCE" اگر می‌خواهد کاری کند باید به جای حرف زدن، در جهت وحدت گرجستان تلاش کند. من معتقدم که گرجستان یک کشور اروپایی است و ما یک ملت با هویت اروپایی هستیم.

من وقتی با کوچما (رئیس جمهور سابق اوکراین) درباره مردم صحبت کردم او به من گفت که اوکراین گرجستان نیست من هم نگفتم که اوکراین، گرجستان است. بلکه مساله خواسته مردم است که در اوکراین به آن بی‌توجهی می‌شد. آنچه در اوکراین اتفاق افتاد بسیار مهم است. اولین چیزی که یوشنکو تصویب کرد خروج نیروهای اوکراین از عراق بود. این یعنی مخالفت با خواسته آمریکا و مساله بسیار مهمی است که باید به آن توجه نمود.

در روزهایی که انقلاب نارنجی اوکراین پیش می‌رفت تلویزیون روسیه بارها فیلم "چگونه سیا شوروی را نابود کرد؟" را نشان داد، من هم آن را دیدم. ولی انقلاب نارنجی به نتیجه رسید. به من خیلی حرف‌ها می‌زنند و حتی پوتین به من مهره می‌گوید اما من می‌گویم متشکرم و به راه

خودم ادامه می‌دهم. ما برای گرجستان کارآفرینی را در صدر برنامه‌های اقتصادی قرار دادیم. تورسیم و افزایش تولید کشاورزی از دیگر برنامه‌های اصلاحات اقتصادی ماست.

اما همه این‌ها در یک برنامه صلح و روند صلح‌سازی امکان‌پذیر است. دوستان من در کشورهای بالتیک می‌گویند که شما خیلی خوشبخت هستید چون به فکر اصلاحات و تحول هستید. ما در کشورهای بالتیک عضو اتحادیه اروپا و ناتو شده‌ایم و دیگر چیزی برای تحول نداریم و غمگین و ناراحت هستیم چون نمی‌دانیم دیگر چگونه متحول شویم؛ اما شما خیلی برنامه‌ها برای تحول دارید. گرجستان می‌تواند یک الگو و نمونه دموکراسی برای منطقه باشد و انقلاب رز در گرجستان و انقلاب نارنجی اوکراین نشان داد که چگونه می‌توان گفتمان فضای پس از شوروی را تغییر داد. لازم به توضیح است که سخنرانی رئیس جمهور گرجستان به زبان انگلیسی انجام شد و از طریق رسانه‌های گرجستان پخش نگردید.

مهمترین نکات سخنرانی‌های انجام شده توسط مقامات کشورهای مختلف در کنفرانس را می‌توان به شرح ذیل ذکر نمود:

خانم کریستینا اوجولاند وزیر خارجه استونی اظهار داشت: استونی اصلاحات و تحولات دموکراتیک گرجستان را پی‌گیری می‌کند و ادامه آن را موجب خوشبینی می‌داند. استونی به عنوان یک عضو ناتو از گسترش ناتو به منطقه قفقاز جنوبی حمایت کرده و عضویت این کشورها را در ساختارهای فرا آتلانتیکی ضروری می‌داند و در این راستا آماده همکاری با این کشورها در زمینه‌های نظامی و سیاسی است.

نقش مهمی که کشورهای بالتیک در الحاق به اتحادیه اروپا و ناتو داشتند این بود که هر سه کشور بالتیک دارای یک مجموعه منافع مشترک بوده و به صورت واحد عمل می‌کردند اما این وضعیت در مورد کشورهای قفقاز جنوبی وجود ندارد و سه کشور قفقاز جنوبی منافع متضادی با هم دارند.

آقای علیرضا معیری، معاون آموزش و پژوهش وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی

ایران اظهار داشت: نزدیکی تاریخی، فرهنگی و تمدنی قفقاز جنوبی به ایران، پیدا شدن فضای مناسب امنیتی به سود ایران، شکل‌گیری فرصت جدید اقتصادی و پیدایش فرصت‌های راهبردی جدید که پس از فروپاشی شوروی و استقلال جمهوری‌های قفقاز برای جمهوری اسلامی ایران پدید آمد، موجب شد تا ایران شکل‌گیری وضعیت جدید در قفقاز را فرصت ارزشمندی برای منافع ملی خود بداند و به لحاظ راهبردی دفاع از استقلال، حاکمیت، تمامیت ارضی و ثبات این کشورها را از اهداف راهبردی خود در منطقه محسوب نماید. به همین جهت جمهوری اسلامی ایران همواره تلاش نموده است تا به سهم خود هم در عرصه پیشگیری از منازعات و هم در عرصه حل منازعات منطقه نقش سازنده‌ای ایفا کند.

کاتیا تودورووا معاون وزیر خارجه بلغارستان گفت: پیوند مسائل دریای سیاه با قفقاز جنوبی هر روز بیشتر آشکار می‌شود. انرژی، اهمیت استراتژیکی، مشکل مبارزه با مواد مخدر و تلاش برای جلوگیری از اشاعه سلاح‌های کشتار جمعی مهمترین مسائل مشترک منطقه است. پی‌گیری تصمیمات متخذه ناتو در اجلاس استانبول در خصوص خروج نیروهای خارجی از قفقاز مهمترین موضوع در وضعیت کنونی است. ناتو در جستجوی صلح و ثبات در دریای سیاه و قفقاز است و بلغارستان از این موضع ناتو حمایت می‌کند و آماده است با همکاری خود با کشورهای قفقاز جنوبی از جمله آذربایجان و ارمنستان زمینه‌های لازم برای عضویت انفرادی آنان را در ناتو فراهم آورد.

پیوتر آنتونی اسویتالسکی معاون وزیر خارجه لهستان گفت: در کنار مباحث مختلف مربوط به اهمیت استراتژیکی منطقه و بحث انرژی، موضوع نزدیکی جغرافیایی قفقاز جنوبی به خاورمیانه بزرگ موجب اهمیت یافتن این منطقه می‌شود و نقشه استراتژیکی قفقاز جنوبی در رابطه فرا آتلانتیکی با بحث خاورمیانه بزرگ معنی خاصی می‌دهد.

“انقلاب گل رز” در گرجستان و “انقلاب نارنجی” در اوکراین فضای جدیدی را در اروپا ایجاد نموده است و ادامه این روند موجب تغییرات اساسی در فضای کشورهای پس از شوروی

خواهد شد و ضروری است تا به روند نوسازی و اصلاحات گرجستان، اوکراین و اروپای شرقی توجه جدی شود. ما باید متوجه باشیم که مسکو یکی از دروازه‌های گسترش دموکراسی در فضای پس از شوروی است و ما در اروپای شرقی و قفقاز با دو مرکز گسترش دموکراسی یعنی مسکو و بروکسل سروکار داریم. امیدواریم که روسیه در تحولات گرجستان و اوکراین نقش سازنده‌ای داشته باشد.

ما برای حل منازعات قفقاز باید یک راه حل سیاسی فرآتلانتیکی تعریف کنیم و یک اراده سیاسی برای مشارکت جدی در حل منازعات قفقاز خلق نماییم.

آراز عظیم اف، معاون وزیر خارجه جمهوری آذربایجان اظهار داشت: همگرایی با ساختارهای اروپایی و فرآتلانتیکی در قفقاز جنوبی یک روند است اما باید توجه داشت که هر کشوری در چارچوب منافع ملی و اولویت‌های دفاعی و امنیتی خود با این روند هماهنگ می‌شود. آذربایجان هم به اروپا و هم به آسیا تعلق دارد و پلی بین اروپا و آسیاست. آذربایجان ضمن عضویت در ساختارهای اروپایی، عضو سازمان کنفرانس اسلامی است و این ساختارها به لحاظ فلسفه و هویت متفاوت هستند و آذربایجان با چنین وضعیتی در میان دو قاره قرار دارد. ما به دنبال یک عضویت سریع در ناتو نیستیم اما در یک روند اصلاحات با هدف عضویت در ناتو حرکت می‌کنیم. بحران‌های موجود در منطقه منجمد نیستند بلکه در حالت انتظار هستند و هر آن ممکن است مشکلات آغاز شود.

استفن سیستانویچ عضو شورای روابط خارجی آمریکا گفت: قفقاز جنوبی با نام‌های مختلفی مشهور است اما به کار بردن نام و مفهوم "منطقه پس از شوروی" به دلایل زیر اشتباه می‌باشد:

۱. به نفع منافع استراتژیکی روسیه است چون به این طریق خود را وارث منطقه می‌داند؛
۲. مانعی روانی برای گسترش همکاری‌های غرب با منطقه است؛
۳. به لحاظ اقتصادی نوعی انحصار برای روسیه به وجود می‌آورد.

من معتقدم به جای هر اسم دیگری قفقاز را باید جزو اروپا برشمرد، البته اروپای جغرافیایی نه اتحادیه اروپا، چون هنوز کشورهای قفقاز جنوبی عضو اتحادیه اروپا نشده‌اند. کاخا بندوکیدزه وزیر توسعه اقتصادی گرجستان اظهار داشت: اصلاحات در گرجستان بدون توجه به مسائل اقتصادی غیر ممکن است. مسائل اقتصادی گرجستان در یک مجموعه سیاسی - حقوقی و بین‌المللی قابل حل است.

مثلاً مشکل انرژی در گرجستان یک مساله اقتصادی است ولی حل این مشکل فقط از طریق راه حل‌های اقتصادی ممکن نیست. با توجه به نظام حقوقی گرجستان است که این نظام حقوقی تلفیق و ترکیب چند نظام حقوقی متداخل است و نظام حقوقی شوروی در آن نفوذ بسیار زیادی دارد. بنابراین باید مسائل حقوقی، حکومتی، مسائل اجتماعی و روابط بین‌المللی گرجستان را در یک مجموعه هماهنگ با اصلاحات هدفمند حل و فصل نمود.

مهمترین نکات مطرح شده در جلسات کنفرانس را که پس از سخنرانی‌های مقامات و از جلسه چهارم به بعد مطرح شد می‌توان به شرح زیر خلاصه نمود:

جلسه چهارم: چالش‌های گذار دموکراتیک

- آنچه در گرجستان و اوکراین اتفاق افتاد می‌تواند در دیگر کشورهای پس از شوروی تکرار شود.

- ما با دو نوع دموکراسی، الف) دموکراسی پایدار ب) دموکراسی انقلابی، روبرو هستیم و در حال حاضر آنچه در فضای پس از شوروی وجود دارد دموکراسی‌های انقلابی است. این دموکراسی‌ها جوان هستند و خصوصیت جوانان را که شامل خودنمایی است دارند. آنها مرتب خود را می‌خواهند در نزد همه جلوه دهند در حالی که دموکراسی‌های پایدار به دنبال حل مسائل هستند. بنابراین باید کمک کرد تا دموکراسی‌های انقلابی پایدار شوند.

- دموکراسی‌ها بدون همسایگان دموکرات و بدون ارتباط با اروپا نمی‌توانند پایدار بمانند.

- دموکراسی به تنهایی مسائل را حل نمی‌کند بلکه شیوه حل مسائل در نظام‌های دموکراتیک راحت‌تر است.

- حمایت از رسانه‌های مستقل و جوامع مدنی مهمترین راه کار برای پایدار سازی دموکراسی هاست.

جلسه پنجم: چالش‌های اقتصادی دوران گذار

- تفاوت جمهوری‌های قفقاز جنوبی با جمهوری بالتیک در ناهماهنگی و ناهمگونی نظام‌های اقتصادی جمهوری‌های قفقاز است در حالی که جمهوری‌های بالتیک به لحاظ اقتصادی هماهنگ و همگون بوده و به صورت یک مجموعه واحد عمل می‌کردند.

- بدون سرمایه‌گذاری جدی در گرجستان امکان استقرار و پایداری دموکراسی ضعیف و حتی غیرممکن است.

- وجود مناطق بحرانی قره‌باغ، آبخازیا و اوستیا در درون اقتصادهای ملی کشورهای قفقاز جنوبی به معنی آن است که نمی‌توان در هیچ‌یک از کشورهای منطقه یک برنامه اقتصاد ملی جامع تنظیم کرد.

- وضعیت داخلی گرجستان موجب شکل نگرفتن تجارت آزاد است.

جلسه ششم: انرژی و امنیت

- ۹۰٪ عملیات اجرایی پروژه خط لوله باکو - تفلیس - جیحان BTC و ۴۵٪ خط لوله گاز شاه‌دنیز SCP به پایان رسیده و امید می‌رود که در پاییز امسال (۲۰۰۵) اولین تانکر نفت در بندر جیحان سوخت‌گیری کند.

- گرجستان سالانه از محل خط لوله BTC مبلغ ۷۰۰ میلیون دلار و از محل خط لوله گاز SCP مبلغ ۳۵۰ میلیون درآمد خواهد داشت و از آن مهم‌تر آن که به جهت تخفیفی که از این محل برای تامین نفت و گاز خود برخوردار خواهد شد در مجموع سالانه ۳۵ میلیون دلار سود خواهد برد.

- در حال حاضر یکی از مسائل مورد توجه در گرجستان ضرورت توجه به چگونگی هزینه کردن این درآمدها است که باید صرف توسعه کشور شود.

- امنیت انرژی از دو راه یکی از طریق امنیت فیزیکی و دیگری از طریق متنوع‌سازی منابع و خطوط انتقال مسیر است که نفت دریای خزر از هر دو جهت برای امنیت انرژی حائز اهمیت است.

- شرکت‌های نفتی، مساله امنیت خطوط نفت و گاز را برعهده حکومت‌ها می‌دانند و امنیت خطوط را از آنها می‌خواهند و به‌طور مستقل هیچ طرحی را دنبال نمی‌کنند.

- انتقال گاز ایران به ارمنستان و از آنجا به گرجستان و اوکراین موجب شکل‌گیری رقابت جدیدی بین ایران و روسیه خواهد شد.

- در حال حاضر ترکیه مصرف‌کننده گاز ایران و روسیه است و بازار مصرف آن محدود است. معلوم نیست که اگر گاز شاه‌دیز هم به ترکیه برسد چه اتفاقی بیافتد زیرا که هنوز مصرف گاز بازار خود را نیافته است.

- پروژه انتقال نفت قزاقستان از طریق خطوط لوله نفت ایران همچنان یکی از طرح‌های مهم و اساسی است.

- روسیه نفت حاشیه شرقی خزر را از طریق قرارداد با قزاقستان به انحصار خود در آورده است.

- می‌توان به شرط بهبود کیفیت نفت روسیه نفت این کشور را هم با توجه به ظرفیت‌های خالی از این طریق صادر نمود.

جلسه هفتم: نقش سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای

- ناتو هیچ طرحی جدای از طرح‌های موجود و سازوکارهای در حال عمل برای پیش برد صلح و حل منازعات قفقاز جنوبی در دستور کار خود ندارد.

- انتصاب نماینده ناتو در پایتخت‌های کشورهای قفقاز به معنی آشنا سازی حکومت‌ها و مردم با ناتو بوده و معنی خاصی دیگری ندارد.

- ناتو یک برنامه گسترش در قفقاز دارد ولی این به معنی عضویت سریع کشورها در ناتو نیست.

- دستور کار نماینده اتحادیه اروپا در قفقاز (هایکی تالویتی) ارائه مشورت با خاور سولانا است.

- نماینده اتحادیه اروپا هیچ طرح و برنامه‌ای خارج از سازوکارهای شکل گرفته برای حل منازعات قفقاز را در دستور کار خود ندارد و از همه سازوکارهای شکل گرفته حمایت می‌کند. کشورهای قفقاز در یک روند کلی به منطقه دریای سیاه تعلق دارند بنابراین باید مسائل این دو منطقه را در یک مجموعه حل و فصل کرد.

- سازمان امنیت و همکاری اروپا "OSCE" منطقه قفقاز جنوبی را خارج از اروپا نمی‌داند و مشارکت این سازمان در منازعات قفقاز به عنوان یک عضو خارجی نیست، بلکه به عنوان یک عضو اروپایی در داخل یک اروپای بزرگ است که امنیت کلی را جستجو می‌کند.

جلسه هشتم: چالش‌های پیش‌رو

- "دولت‌سازی" و "ظرفیت‌سازی برای دولت" و "افزایش کارایی دولت" مسائل و مشکلات عمده پیش‌روی دولت‌های قفقاز است.

- مسائل انتقال اقتصادی از یک سیستم متمرکز به بازار آزاد حل نشده است.

- نوسازی سیاسی و اجتماعی برای آغاز اصلاحات ضروری است.

- توسعه نیافتگی به معنی عام خود مهمترین چالش این دولتها است. گرجستان یک دولت " شکست خورده و فروپاشیده " نبوده بلکه توسعه نیافتگی به معنی عام خود همواره در گرجستان وجود داشته است.

- ناسیونالیسم موجود در قفقاز یک هویت غیرمدرن دارد و آمیخته با تعصبات قومی است. بنابراین ناسیونالیسم دولت‌های قفقازی نمی‌تواند به روند دولت - ملت و دولت‌های ملی ختم شود.

- همسایه خوب در قفقاز تعریف مشخصی ندارد.

- ایجاد یک صندوق بین‌المللی توسعه برای قفقاز می‌تواند برای توسعه منطقه مفید باشد.

- شکل‌گیری یک اراده سیاسی توسط کشورهای منطقه، همسایگان و قدرت‌های موثر برای قبول کردن قفقاز به عنوان منطقه همکاری و تلاش برای کاهش رقابت و افزایش همکاری یکی از فرصت‌های مهم برای منطقه محسوب می‌شود.

سید رسول موسوی

رئیس مرکز مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی